

PREVENTIE VAN GEWELD OP SCHOOL

Geen school ter wereld blijft gespaard van, zo nu en dan, manifestaties van fysiek geweld. Meestal blijft dat gelukkig beperkt tot het betere duw-, trek- en mepwerk. Maar het kunnen, heel soms, heel zware incidenten zijn waarbij mensen gewond raken. In dit artikel verkennen we verschillende manieren om geweld op school te voorkomen.¹

De mistige oorzaken van geweld

Als je preventieve maatregelen wil nemen om geweld te voorkomen, dan is het van groot belang enig inzicht te hebben in de oorzaken van geweld.

En daar botsen we meteen op een gigantisch probleem. Uitbarstingen van geweld kunnen heel verschillende achtergronden hebben. Eén, of enkele, unieke verklaringen bestaan er niet. De oorzaken van geweld kunnen ingedeeld worden in enerzijds de achterliggende factoren die iemands predispositie voor geweld bepalen. Dat wil zeggen dat mensen door omstandigheden, of ten gevolge bepaalde ervaringen, of door persoonlijke kenmerken een verhoogde kans hebben om bij geweld betrokken te geraken. Al is de voorspellende waarde van dergelijke factoren meestal erg laag. Anderzijds zijn er de triggers die op een bepaald moment bij iemand het geweld uitlokken.

Bij de achterliggende factoren wijst men vaak op bijvoorbeeld het hebben van een laag zelfbeeld, een langdurig opstapelen van frustraties, gebrekkige sociale vaardigheden (om verbaal in discussie te gaan), eigen slachtofferervaringen of het zelf ondergaan van een gewelddadige opvoeding, gevoelig zijn voor *peer-group pressure* (sociale druk vanuit leeftijdsgenoten), zich in een periode van stress bevinden, een gebrek aan empathisch vermogen, enzovoort. Triggers zijn dan de druppels die de emmer doen overlopen: gepest worden, een kwetsende of negatieve opmerking van iemand, een liefje dat het uitmaakt, middelengebruik, een bedreigende situatie waarin men tot zelfverdediging overgaat, en dergelijke meer. Naast dergelijke uitgelokte uitbarstingen van geweld die vaak voorkomen, kan er – minder vaak voorkomend – ook sprake zijn van instrumenteel geweld. Daarbij gaat iemand bewust geweld gebruiken om een bepaald doel te bereiken. Bijvoorbeeld geweld bij een overval.

Ondanks alle theorieën die er bestaan over geweld, blijft het toch vooral een heel onvoorspelbaar gebeuren. Vele jongeren hebben te kampen met één of meer van achterliggende factoren, zonder dat zij ooit overgaan tot fysiek geweld. En omgekeerd vindt men onder de daders van geweld regelmatig ook jongeren bij wie men geen enkele van voorgaande factoren kan terugvinden.

We staan dus voor een moeilijke opdracht. Waar begin je aan te werken als je geweld wil voorkomen? We bespreken hieronder een aantal verschillende manieren van aanpak die toelaten om op verschillende van deze factoren in te spelen. We overlopen vier preventietypes zoals Walgrave (2002) ze heeft onderscheiden. Telkens geven we kort aan in welke mate we ze geschikt achten voor de preventie van geweld.

Situationele en punitieve preventie

Bij situationele preventie gaat men ervan uit dat misdrijven – zoals ook geweld – zich voordoen wanneer volgende elementen samenkomen: (a) een gemotiveerde dader, (b) een geschikt doel, en (c) een gebrek aan controle of toezicht. Bijvoorbeeld wanneer een leerling in financiële moeilijkheden (gemotiveerde dader) voorbij een gang komt met boekentassen waar portefeuilles in zitten (een geschikt doel), en er is niemand in de buurt.

Situationele preventie wil deze risicosituaties verminderen door te verzekeren dat er op elk moment toezicht is, hetzij door toezichthouders of bewakers in te zetten, hetzij door het aanbrengen van camera's, of ook bijvoorbeeld door te voorzien in degelijke straatverlichting. Andere mogelijkheden zijn het plaatsen van metaaldetectoren bij de ingang van gebouwen, of

het installeren van een toegangssysteem waarbij men enkel met een badge of sleutel binnen raakt.

Ik bespreek hier graag meteen ook punitieve preventie bij, want die wordt vaak genoemd in het verlengde van situationele preventie. Want met de situationele preventie verhoogt men ook de pakkans nadat men een misdrijf heeft begaan, en dan kan men de dader van een straf voorzien. Vanuit de punitieve preventiegedachte moet die straf vooral zwaar genoeg zijn om af te schrikken. Iemand die een misdrijf wil begaan, zo veronderstelt men vanuit dit kader, weegt de mogelijke kosten en baten af ten aanzien van elkaar. Door zware straffen te voorzien, zullen mensen niet langer het misdrijf willen begaan.

Van situationele preventie verwachten we eigenlijk weinig preventieve effecten. Zo werd in Engeland onderzoek gedaan naar de effectiviteit van CCTV (closed circuit television) door in 5 steden een netwerk van camera's te installeren, en in 5 vergelijkbare steden dat niet te doen. Men vond geen enkele daling wat betreft het aantal geweldsdelicten. De camera's lieten enkel toe dat politie en hulpdiensten sneller ter plaatse waren ná de feiten. (Sivarajasingam et al., 2003) Situationele preventie gaat uit van de theorie van 'rational choice'. Die zegt dat de mens een rationeel wezen is en dus geen misdrijf zal begaan wanneer hij of zij de pakkans groot acht. Welnu, bij geweldsdelicten is er meestal geen sprake van nog enige rationaliteit. Onder invloed van woede, of drugs, of angst, of adrenaline, of alcohol,... speelt het gezond verstand niet langer mee. Denk aan de befaamde voetballer Zinedine Zidane die in 2006 met Frankrijk de finale speelt van de wereldbeker voetbal. Wanneer een opponent hem verbaal uitdaagt verliest hij zijn zelfbeheersing, en geeft hij zijn tegenstander een kopstoot. Er was nochtans behoorlijk wat toezicht. Niet alleen zijn er scheidsrechters en medespelers die het incident opmerken. Er kijken op dat moment in het stadion tienduizenden mensen mee, tientallen camera's zijn op het veld gericht en via die weg kijken nog eens miljoenen mensen naar deze plotse uiting van agressie. Als de speler op dat moment nog maar een tiende van een seconde rationeel zou kunnen nadenken, dan weet hij dat de gevolgen onontkoombaar en zwaar zijn. En toch gebeurt het... ver weg van alle rationaliteit.

Situationele preventie lijkt enkel een relevante optie te zijn, wanneer het wordt gebruikt op plaatsen waar men een sterke opstoot kent van zogenaamd instrumenteel geweld. Bijvoorbeeld waar jongerenbendes gericht (en rationeel?) overvallen of geweldsdelicten plegen om zich te verrijken, of om een buurt 'onder controle' te krijgen. Maar dergelijke agressie vormt, zeker in België, een absolute minderheid van de geweldsdelicten. En dan nog blijft situationele preventie beperkt tot een vorm van symptoombestrijding. Met dit type preventie wordt eigenlijk niet gewerkt aan de achterliggende oorzaken van geweld.

Ook punitieve preventie is om eenzelfde reden als hoger vermeld weinig interessant om geweld te voorkomen. Opnieuw gaat de theorie van 'rational choice' hier niet op. Bij personen die tot geweld overgaan, is het rationele verstand uitgeschakeld en wordt abso-

lout geen kosten-batenanalyse gemaakt. Denk aan het schokkende incident waarbij twee jongeren de arme Joe Van Holsbeek in het Centraal Station van Brussel doodstaken. Als zij nog maar een seconde rationeel konden nadenken, hadden zij zeker beseft dat de pakkans bijzonder groot was (met de aanwezigheid van talloze getuigen, bewakend personeel en meerdere camera's), en dat de potentiële baten (een MP3-speler!) absoluut niet in verhouding staan tot de waarschijnlijkke straffen die hen wachten voor het dodelijk verwonden van hun slachtoffer. Geweld laat zich niet voorkomen door zware sancties te koppelen aan gewelddadige gedragingen. Bij wie de stoppen doorslaan, doet het verstand niet meer mee.

Een bijkomende bedenking bij zowel situationele als punitieve preventie betreft de neveneffecten van dergelijke maatregelen. Vele initiatieven die onder dit preventietype vallen hebben een negatieve impact op de algemene leefkwaliteit binnen een school, of op de rechten en vrijheden van jongeren en schoolpersoneel. Het aanbrengen van tralies, camera's of metaaldetectoren zijn moeilijk te verzoenen met de warme, veilige leefomgeving die men in scholen nastreeft. De boodschap naar leerlingen (en personeel) is er één van wantrouwen respectievelijk in hun gedrag, en in de capaciteiten die men heeft om met zijn leerlingen om te gaan in moeilijke situaties. Bovendien wordt bij dergelijke maatregelen aangegeven dat mensen zich dikwijls nog onveilig gaan voelen, omdat zij er op die manier voortdurend aan worden herinnerd dat het er onveilig is. Kortom, zelfs als bepaalde van deze initiatieven nog enige effectiviteit zouden halen, voldoen zij meestal niet op het vlak van wenselijke preventie.²

Behandelende preventie

Het uitgangspunt van behandelende preventie is heel anders. De bedoeling is om veranderingen bij de jongeren tweeweg te brengen. Men werkt aan sociale vaardigheden, of aan weerbaarheid. Of bij risicogroepen werkt men aan zelfbeheersing. De idee hierachter is dat veel geweld ontstaat omdat het (bepaalde) jongeren ontbreekt aan die vaardigheden, of omdat zij snel zwichten onder druk van de groep, of omdat zij niet om kunnen met stresserende situaties, of omdat zij zich (nog) niet bewust zijn van de impact die hun daden hebben op slachtoffers. Het kan ook gaan om jongeren die een te laag zelfbeeld hebben waaraan gewerkt moet worden, of men wil jongeren afhelpen van een verslaving aan alcohol of drugs. Kortom de focus van de preventieve actie ligt op zogenaamde dysfuncties bij de jongeren.

Voorbeelden van behandelende preventie komen veelvuldig voor in de school. In lessen en vormingsactiviteiten probeert men de weerbaarheid van jongeren te verhogen, hun pestgedrag te verminderen, hun sociale vaardigheden te verbeteren, enzovoort. Bij probleemgedrag wordt de leerling individueel begeleid door de leerlingbegeleider, de CLB-medewerker of een externe organisatie; bij zware feiten probeert men het gedrag te veranderen door bijvoorbeeld een time-

outprogramma te volgen. In zo'n time-outprogramma worden leerlingen binnen een welzijnsvoorziening begeleid. Er wordt heel wat tijd uitgetrokken voor individuele begeleiding en groepswork (o.a. atelierwerking). Deze welzijnsvoorzieningen zoeken naar methoden die aanslaan bij deze jongeren. Zo maakt men bij Arktos gebruik van het Rots- en Waterprogramma. Dit is een psychofysieke weerbaarheidstraining voor jongens en meisjes. Het trainen van fysieke weerbaarheid is hier voornamelijk een middel om te komen tot het verwerven en steeds verder ontwikkelen van mentale en sociale vaardigheden (De Belder, 2007).

Van behandelende preventie mag je in principe al meer effect verwachten dan van situationele of punitieve preventie. Zeker op langere termijn geeft behandelende preventie uitzicht op betere resultaten, omdat er gewerkt wordt aan de achterliggende oorzaken van geweld. Het doet meer dan alleen de symptomen bestrijden. Als men jongeren weerbaarder maakt, meer vaardigheden bijbrengt, hun zelfbeeld opkrikt, van een middelenverslaving afhelpt, inzicht geeft in de gevolgen voor slachtoffers, dan heeft dat trouwens niet alleen effect binnen de school. Overal waar zij komen nemen zij die bagage met zich mee.

Toch blijft het een moeilijke opdracht om hoge effectiviteit te bereiken met behandelende preventie. Eigenlijk moeten dergelijke programma's goed wetenschappelijk geëvalueerd worden, want heel wat initiatieven uit het verleden bleken achteraf weinig of geen effect te hebben. De resultaten wisselen erg sterk tussen de verschillende programma's. (van der Knaap et al., 2006) Een goed preventie-initiatief van behandelende aard opzetten is dus niet iets wat je op korte tijd in elkaar steekt.

Een andere bedenking die we bij behandelende preventie moeten maken, is dat ze vaak ook blind blijft voor oorzaken van geweld die buiten de jongeren liggen. Gewelddadige gedragingen komen ook regelmatig voor bij jongeren (en volwassenen) bij wie men hoegenaamd geen tekorten vaststelt op het vlak van vaardigheden, zelfbeheersing, zelfbeeld, enzovoort. Iedereen kan in situaties terecht komen van zware frustratie, van stresserende periodes, of zich niet thuis voelen binnen de school of de bredere samenleving. Behandelende preventie focust niet op deze oorzaken die te situeren zijn binnen de maatschappij. Om hieraan te werken worden initiatieven van maatschappijgerichte preventie opgezet.

Maatschappijgerichte preventie

Bij maatschappijgerichte preventie werkt men aan oorzaken van geweld die buiten de (potentiële) plegers van geweld liggen. Men gaat ervan uit dat geweld niet (alleen) ontstaat omdat iemand niet sterk genoeg in de schoenen staat om zich van geweld te weerhouden. Er zijn binnen de maatschappij nog heel veel oorzaken die de kans op geweld verhogen. Ook de school zelf is niet vrij van aanleidingen tot geweld. Het leven van een leerling kan soms behoorlijk stressvol zijn, kan vele frustraties of tegenslagen met zich

meebrengen. Men kan met periodes in een schijnbaar uitzichtloze situatie terechtkomen, het gevoel krijgen niet meer mee te tellen, of zich (steeds weer) oneerlijk behandeld voelen. Welnu, met maatschappijgerichte preventie gaat men aan de slag om dergelijke situaties binnen onze samenleving zoveel mogelijk te vermijden. Eerder dan aan de draagkracht van personen te werken, wil men de draaglast verminderen.

In heel wat scholen worden pedagogische studiedagen opgezet om het schoolklimaat te verbeteren en projecten opgezet om leerkrachten te ondersteunen in hun emancipatorisch werken. Dit blijkt onder meer uit de projecten van School van de Hoop van de Stichting Koningin Paola. Voorbeelden hiervan kwamen eerder al in Welwijs aan bod: Middagactiviteiten in Buso Binnenhof Gent (De Meyer, 2007) of Marco Polo's XXL (Verlinden, 2008). Het verminderen van de draaglast door schoolveranderend te werken is ook een belangrijke opdracht van de time-outprojecten. Wij zagen dat deze doelstelling moeizaam vorm kreeg/krijgt binnen de projecten (Deceur, e.a., 2005). Toch zijn ook hier sprekende voorbeelden van hoe een project kan bijdragen tot een structurele verandering. In 2007 rapporteerde Frances Martens het volgende naar aanleiding van een aantal time-outs in zijn school.

“We merken op onze school een zekere evolutie in de visie van een louter straffende aanpak van probleemgedrag naar een herstellende aanpak. Leerkrachten leren jongeren de aangerichte (fysieke/morele/psychische) schade te herstellen en beginnen opnieuw. Als een leerkracht van een puber een welgemeende verontschuldiging krijgt, geeft hij de jongere nieuwe kansen. Hij/zij is zelfs meer bereid rekening te houden met zekere gevoeligheden.

Het besef dat dit geen laisser faire mentaliteit inhoudt, maar een vrij consequente aanpak vraagt is voor sommige leerkrachten niet vanzelfsprekend. Sommige leerkrachten vinden nog steeds dat een straf ‘pijn moet doen’. Door het herstelgericht karakter van een project zijn ze er wel anders over gaan denken. Zelfs de in eerste instantie meest sceptische leerkrachten gaan zelf alternatieven bedenken in de aanpak van grensoverschrijdend gedrag. Simpelweg omdat ze zien dat een dergelijke aanpak resultaat heeft. Werken met time-outprojecten brengt een proces op gang in de school.

Door de samenwerking met de mensen van On@break² en door participatief deel te nemen aan een klasproject, leren leerkrachten zelf ook meer over de groepsdynamica van een klas. Zelf leggen ze ook meer linken tussen probleemgedrag en maatschappelijke kwetsbaarheid.”

We vermoeden dat maatschappijgerichte preventie uitzicht biedt op een vermindering van het geweld binnen scholen. Maar dit soort preventie heeft het moeilijk om dat te bewijzen omdat het om preventieprojecten gaat die op de langere termijn mikken. Een leefcontext verander je niet van vandaag op morgen. Maar er is zeker onderzoek voor handen dat een verband tussen het schoolklimaat en geweld op scholen aantoonde. Een schoolklimaat waarin leerlingen het opvoedkundig klimaat positief percipiëren, het sanc-

tioneren binnen de school als rechtvaardig ervaren, en het gevoel hebben dat hun schoolse inzet gewaardeerd wordt door leerkrachten gaat samen met een minder gewelddadig klimaat op school. (Carra, 2009) Dergelijke vormen van preventie hebben bovendien nog een aantal positieve neveneffecten. Als men erin slaagt om van scholen een aangename leefomgeving te maken, waarin leerlingen en leerkrachten zich betrokken voelen op de school, waar het rechtvaardigheidsgevoel groot is, en waar men zich goed in zijn vel voelt, dan profiteert iedereen daar van mee. Ook zij die nooit geweld zouden plegen. En als extra neven-effect, blijken ook de schoolprestaties van leerlingen er op vooruit te gaan in een dergelijke omgeving.

Bij maatschappijgerichte preventie dienen zich meestal vele mogelijkheden aan om te werken volgens de dimensies van wenselijke preventie. Het laat toe om te zoeken naar preventie die effectief is, en toch zo weinig mogelijk afbreuk doet aan de algemene leefkwaliteit voor leerlingen en schoolpersoneel, en hun rechten en vrijheden respecteert.

Eén van die dimensies van wenselijke preventie betreft de participatie van leerlingen aan het schoolgebeuren. Hen de kans geven om hun bekommernissen te uiten, en om te zetten in ideeën om mee te bouwen aan het schoolgebeuren kan belangrijke beschermende factoren opleveren tegen agressie. Het maakt niet alleen dat men ongenoegen kan ventileren, maar het maakt ook dat leerlingen zich sterker betrokken weten op de school en zich mee verantwoordelijk voelen voor zaken die de school aangaan. Zo bouw je interne remmingen op om tot grensoverschrijdend gedrag over te gaan.

Conclusie

Er bestaan verschillende manieren om aan preventie van geweld te doen. Geweld kan je zeker nooit helemaal uitsluiten, maar een vermindering van het aantal gevallen van agressie behoort zeker tot de mogelijkheden.

We schatten in dat situationele preventie en punitieve preventie minder uitzicht bieden op het voorkomen van geweld. Deze vormen van preventie moeten het hebben van de 'rational choice'-theorie die er echter niet in slaagt om geweld te verklaren. Behande-

lende preventie en maatschappijgerichte preventie zijn veelbelovender. Al worden in onderzoeken erg uiteenlopende effecten gemeten. Beide preventietypes bieden wel het voordeel dat men ze meer kan invullen vanuit de dimensies van wenselijke preventie. Als men daar rekening mee houdt, dan kunnen dergelijke initiatieven ook een bijdrage leveren aan een positief schoolklimaat dat aandacht heeft voor de rechten en vrijheden van jongeren, maar dat ook voor schoolpersoneel en andere betrokkenen van de school een aangenamere leefomgeving met zich meebrengt.

Dieter BURSSSENS

Lid van het Team Preventie Ontwikkeling
Onderzoeker bij het NICC
Schaffelkantstraat 3, Herent
www.teampreventieontwikkeling.be

NOTEN

- ¹ Met dank voor de waardevolle suggesties en aanvullingen van mijn TPO-collega's: Peter Goris, Bie Melis en Nicole Vettenburg.
- ² Alles over hoe je wenselijke preventie in praktijk brengt: het boek "Wenselijke preventie stap voor stap" (Goris et al., 2007), uitgegeven bij Garant.

BIBLIOGRAFIE

- Carra, C. (2009). Pour une approche contextuelle de la violence. Le rôle du climat d'école, *International Journal of Violence and School*, (7), 2-23.
- Deceur, E., Vettenburg, N. & Decraene, S. (2005). Evaluatie van time-outprojecten in Vlaanderen, *Welwijs*, (4), 15-21.
- De Meyer, K. (2007). Middagactiviteiten in het BUSO Binnenhof Gent: een brug naar een zinvolle vrijetijdsbesteding, *Welwijs*, (3), 23-24.
- Goris, P., Burssens, D., Melis, B. & Vettenburg, N. (2007). *Wenselijke preventie stap voor stap*, Antwerpen: Garant.
- Sivarajasingam, V., Shepherd, J. & Matthews, K. (2003). Effect of urban closed circuit television on assault injury and violence detection, *Injury Prevention*, (9), 312-316.
- van der Knaap, L., Nijssen, L. & Bogaerts, S. (2006). *Geweld verslagen?* Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Verlinden, J. (2008). Marco Polo's XXL. Een Brede school voor een breed publiek. *Welwijs*, (1), 26-29.
- Walgrave, L. (2002). Criminologische preventie: terreinverkenning, visie en standpuntbepaling. In: P. Goris & L. Walgrave (Eds.) *Van kattenkwaad en erger* (pp.128-134), Leuven: Garant.